

מסורת וסימנים

תקציר: בשיעור זה נעסוק בזיהוי כשרות בעופות, חיות ובהמות החל ממקורות הרמב"ם עד פולמוסי ימינו. השאלות ההלכתיות העיקריות נוגעות ליחס בין הסימנים והמסורת כלפי מיני בעלי חיים שלא היו מוכרים

אין לך בכל בהמה וחיה שבעולם שמותר באכילה חוץ מעשרת המינין המנויין בתורה, שלשה מיני בהמה והם: שור שה ועז, ושבעה מיני חיה: איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר, הם ומיניהן כגון שור הבר והמריא שהן ממין השור, וכל העשרה מינין ומיניהם מעלה גרה ומפריס פרסה, לפיכך מי שהוא מכירן אינו צריך לבדוק לא בפה ולא ברגלים.

את סימני העוף הוא מגדיר בהלכות יד – טז:

סימני עוף טהור לא נתפרש מן התורה, אלא מנה מנין טמאים בלבד ושאר מיני העוף מותרין, והמינין האסורין ארבעה ועשרים הן, ואלו הן...

כל מי שהוא בקי במינין אלו ובשמותיהן הרי זה אוכל עוף שאינו מהם ואינו צריך בדיקה, ועוף טהור נאכל במסורת, והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור, ונאמן צייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד, והוא שיוחזק אותו צייד שהוא בקי במינין אלו ובשמותיהן.

מי שאינו מכירן ואינו יודע שמותיהן בודק בסימנין אלו שנתנו חכמים, כל עוף שהוא דורס ואוכל בידוע שהוא מאלו המינין וטמא, ושאינו דורס ואוכל אם יש בו אחד משלשה סימנין אלו הרי זה עוף טהור ואלו הן: אצבע יתירה, או זפק והיא המוראה, או שהיה קרקבנו נקלף ביד.

סימן נוסף לעוף מופיע בדבריו בהלכה כ'

כל עוף שחולק את רגליו כשמותחין לו חוט שתיים לכאן ושתיים לכאן, או שקולט

א. הגדרות יסוד בכשרות החי

פירוט בעלי החיים המותרים והאסורים באכילה מופיע בתורה בשני מקומות, בפרשת שמיני ובפרשת ראה. בחלק מהמקרים התורה נתנה סימנים כיצד להבחין בין הטמא לטהור ובחלק אחר התורה נתנה דוגמאות בלבד. בעופות, התורה פירטה את העופות הטמאים בלבד, וקבעה כי שאר העופות מותרים באכילה. בבהמות, לעומת זאת, התורה נתנה סימנים להכשר (מעלה גרה ומפריס פרסה), ואף מופיעות בתורה במפורש מספר חיות שיש להם רק את אחד הסימנים, תוך הדגשת האיסור באכילתן. כשרות דגים וחגבים, ניתנה אף היא באמצעות סימן כללי (סנפיר וקשקשת לדג ו"אֶשֶׁר לוֹ כַּרְעִים מִפֶּעַל לְרַגְלָיו, לְנִתְרָן בְּהוֹן עַל-הָאֶרֶץ" (ויקרא יא, כא), לחגב). ביחס לחגבים התורה מוסיפה מספר דוגמאות (פס' כב):

"אֶת-אֵלֶּה מִהֶם, תֹּאכְלוּ--אֶת-הָאֶרְבֶּה לְמִינוֹ, וְאֶת-הַסְּלֵעַם לְמִינֵהוּ; וְאֶת-הַחֲרָגָל לְמִינֵהוּ, וְאֶת-הַחֲנָב לְמִינֵהוּ."

הרמב"ם בפרק א מהלכות מאכלות אסורות מסכם את הכללים בנוגע למינים השונים של בעלי החיים.

על מנת לסדר את הדברים, נביא את דבריו בדילוגים:

בהלכה ב' הוא כותב את סימני החיה:

סימני בהמה וחיה נתפרשו בתורה והם שני סימנין מפרסת פרסה ומעלת גרה עד שיהיו שניהם. וכל בהמה וחיה שהיא מעלת גרה אין לה שינים בלחי העליון, וכל בהמה שהיא מעלת גרה הרי היא מפרסת פרסה, חוץ מן הגמל, וכל בהמה שהיא מפרסת פרסה היא מעלת גרה חוץ מן החזיר.

ובהלכה ח' הוא מסכם:

"זאת החיה אשר תאכלו" (ויקרא יא, ב)
מלמד שהיה משה אוחז החיה ומראה להם לישראל ואומר להם זו תאכלו וזו לא תאכלו; "את זה תאכלו מכל אשר במים" (שם, ט) זה תאכלו וזה לא תאכלו; "את אלה תשקצו מן העוף" (שם, יא) את אלה תשקצו ואת אלה לא תשקצו, "זה לכם הטמא" (שם, כט) זה טמא וזה לא טמא.

המדרש מסביר שמלבד הגדרת הסימנים והסברם, משה הראה לישראל גם את החיות המותרות והאסורות. ממקור זה ניתן לראות לראשונה את המסורת שעברה מדור לדור כפי שהיא עד ימינו. ברם, לא ניתן להוכיח ממנו שהסימנים אינם מועילים וקיים הכרח להישען על מסורת העוברת מדור לדור.

ג. בין הודו וכוש

סימני עוף טהור לא נכתבו בתורה ולכן נפסק כי עוף נאכל במסורת. בעקבות זאת, חכמים נתנו סימנים עבור מי שאינו בקיא במינים. הסימן הראשון הוא שהעוף הכשר אינו דורס. בנוסף, יש צורך בעוד אחד משלושה סימנים: אצבע יתירה, זפק, וקרקבן הנקלף ביד. חכמים נתנו גם סימנים בנוגע להגדרת עוף דורס, שהרי גם תרנגולות אוכלות נבלות של בעלי חיים וברור לכל שהם כשרות לאכילה. בעקבות כך כתבו סימנים לפי צורת הישיבה של עוף על חוט וקבעו שרק תפיסת בשר מהאוויר נחשב כדורס. (זוהי ההלכה אותה ראינו ברמב"ם לעיל)

בעקבות האופי בו הוגדרו הלכות הכשרות של העופות, התעוררו מספר שאלות לאורך הדורות:

1. מה דינם של מיני עופות שלא היו מוכרים בתקופת הגמרא והראשונים - האם צריך מסורת על כל מין בפני עצמו? כיצד מגדרים את העוף כמשתייך לקבוצה אשר פריטים מתוכה מוכרים ככשרים, ועל כן אין צורך במסורת כדי להכשירו?

2. באילו מקרים יש צורך במסורת מדויקת?

3. האם ניתן לאכול עופות לפי סימנים ללא מסורת?

מפשט לשון הרמב"ם בהלכה טז, נראה כי ניתן לענות על השאלה השלישית - מדבריו עולה כי ניתן לסמוך

מן האויר ואוכל באויר, הרי זה דורס וטמא, וכל השוכן עם הטמאים ונדמה להם הרי זה טמא.

בהלכה כא - כב' הוא מגדיר את היתרי החגבים:

ומיני חגבים שהתירה תורה שמונה, ואלו הן... מי שהוא בקי בהן ובשמותיהן אוכל, והצייד נאמן עליהן כעוף, ומי שאינו בקי בהן בודק בסימניו, ושלשה סימניו יש בהן: כל שיש לו ארבע רגלים, וארבע כנפים שחופות רוב אורך גופו ורוב הקף גופו, ויש לו שני כרעים לנתר בהם הרי זה מין טהור, ואף על פי שראשו ארוך ויש לו זנב אם היה שמו חגב טהור.

ובהלכה כד את סימני הדגים:

ובדגים שני סימניו: סנפיר וקשקשת.

ב. בין סימנים למסורות

בשיעור זה נעסוק בזיהוי כשרות בעופות, חיות ובהמות החל ממקורות הרמב"ם עד פולמוסי ימינו. השאלות ההלכתיות העיקריות נוגעות ליחס בין הסימנים והמסורת כלפי מיני בעלי חיים שלא היו מוכרים בעבר.

נבהיר את הדיון: כל בעל חיים הוא חלק ממשפחה יותר רחבה של בעלי החיים שיש קשר ושוני ביניהם. כך לדוגמה כלב שועל וזאב הם ממשפחת הכלביים, ובתוך כל אחד יש מינים שונים של כלבים ושל שועלים. אם נניח כלב פודל היה כשר לאכילה והיה מגיע לעיירה כלב פינצ'ר שלא היה מוכר לפני כן. האם יש צורך במסורת על כך שפינצ'ר הוא כמו פודל? מאידך, אני מניח ששועל וכלב היינו מגדירים בצורה פשוטה כשתי חיות שונות והיינו מצריכים לבדוק את השועל בפני עצמו. מקרים כעין אלו עלו בתקופות השונות כאשר בעלי חיים עברו מיבשת ליבשת ושאלת הסיווג ההלכתי עלתה לפני שולחן מלכים¹.

הספרא מספר כיצד משה לימד את עם ישראל הלכות אלו:

1 לגבי דרכי סיווג שונות ראה בספרו של פרופ' נדב שנרב - 'קרן זוית', מעמוד 441.

רש"י חושש שמא עוף שאינו מוכר הוא דורס ולכן הוא כותב שעופות נאכלים רק על פי מסורת². נימוקו של רש"י, נסמך כנראה על ההבנה הראשונה שהצענו לעיל בדברי רבי יצחק.

השולחן ערוך פוסק להלכה (יו"ד פב, ג-ה):

יש אומרים שכל עוף שחרטומו רחב וכן רגלו רחבה כשל אווז, בידוע שאינו דורס, ומותר באכילה אם יש לו שלשה סימנים בגופו. הגה: ויש אומרים שאין לסמוך אפילו על זה, ואין לאכול שום עוף אלא במסורת שקבלו בו שהוא טהור, וכן נוהגין ואין לשנות.

מי שהוא ממקום שנוהגין איסור בעוף אחד מפני שאין להם מסורת, והלך למקום שיש להם בו מסורת, יכול לאכול במקום שהלך שם, ואפילו דעתו לחזור. ואם יצא ממקום שיש להם מסורת והלך למקום שאין להם מסורת, מותר לאכול

[נושאי כלים- כיון דאין אוכלין

מחמת חסרון קבלה ולא מחמת

איסור ל"ל בה].

אם שאר מקומות שאין להם מסורת יכולים לאכול על סמוך מקום שיש להם מסורת, יש מי שאוסר ויש מי שמתיר. ויש לחוש לדברי האוסר.

לפי כללי פסיקה, נראה בפשטות שדעת השולחן ערוך היא שניתן לסמוך על סימנים באכילת עוף. הרמ"א, לעומתו, סבור שיש לסמוך על מסורת בלבד, בעקבות שיטת רש"י. כמו כן, כאשר אדם עוקר ממקום למקום הוא יכול לסמוך על המסורת שהוא פוגש. הרמ"א מגביל את תפוצתו של ההיתר וקובע שאין לייבא מסורת ממקום למקום³.

המהרי"ל (שו"ת סימן צה') כותב שעל מנת לקבל עדות על מסורת חדשה שאינה ידועה לבני המקום יש צורך

2 בהקשר זה נעיר על שיטת רס"ג בפירושו על התורה אותו הרב קאפח מביא בפירושו (מאכ"א פ"א אות כו). הרס"ג סובר שדורס ואינו דורס אינם סימנים שבתכונות העוף וטבעו אלא בגופו. ממילא אם אין לעוף סימנים אלו, אין צורך לחשוש שמא הוא דורס ולא ראינו. בשיעור זה לא נרחיב בסימני דורס וראה בעניין זה במאמרים שמובאים בהערה 4.

3 וראה בש"ך ס"ק יא שהבין בצורה שונה את דברי הראשונים בעניין זה.

על הסימנים שנתנו חכמים ולאכול מיני עופות שאין לגביהן מסורת.

מקורם של הדברים הנו במשנה בחולין (גו), אשר מביאה את הסימנים שאמרו חכמים לכשרות עוף, ובדיון הגמרא שם. הגמרא דנה מדוע התורה פירטה את העופות הטמאים, ומסבירה שיש ללמוד מכך לשנות בלשון קצרה:

כדרב הונא אמר רב, ואמרי לה אמר רב

הונא אמר רב משום ר' מאיר: לעולם

ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. א"ר

יצחק: עוף טהור נאכל במסורת; נאמן

הצייד לומר: עוף זה טהור מסר לי רבי.

א"ר יוחנן: והוא שבקי בהן ובשמותיהן.

לפי שיטת רבי יצחק ניתן לאכול ללא סימנים לפי עדות של צייד. ניתן להבין את החידוש בדבריו בשתי דרכים שונות:

1. יש צורך במסורת כדי לאכול עוף טהור, ולא

לסמוך על הסימנים.

2. במין שאינו ידוע ניתן לסמוך או על סימנים או

על עדות של אדם שעוסק בתחום כצייד.

נראה שהרמב"ם סבר כהבנה השנייה ולכן פסק גם להיתר בין לאחר בדיקת סימנים ובין בעקבות נאמנות הצייד. ברם, אנו מוצאים שפוסקים שונים לא סמכו על הסימנים בלבד. כך לדוגמא, קיימת מסורת גאוניים שאין להכשיר עוף על סמך סימן אחד, אלא צריך שהסימן של קרקבן נקלף יתקיים בו "בנושא שלא יהיה דורס" (ראה ברטנורא על המשנה).

רש"י (סב ע"ב ד"ה חזיוה) סייג עוד יותר את

ההסתמכות הפרקטית על סימנים אלו בנוגע לדברי

הגמרא שאסרו תרנגול דאגמא:

ראוה חכמים שדורסת ואוכלת... ומתוך

שאינו אנו בקיאים בהם נראה לי דעוף

הבא לפנינו יש לומר שמא ידרוס, דהא

הך תרנגולתא דאגמא היו מחזיקין

בטהורה ולאחר זמן ראוה שדורסת ואין

עוף נאכל לנו אלא במסורת - עוף שמסרו

לנו אבותינו בטהור ושלא מסרו לנו יש

לחוש ובמסורת יש לנו לסמוך כדאמר

לקמן שעוף טהור נאכל במסורת.

מקרה שני דומה בו התעסקו בכשרות עוף שלא היה מוכר הוא הברבר (ברוזה מוסקובי). בעניין זה נפנה למאמרים של פרופ' זהר עמר והרב ד"ר ארי זיבוטפסקי בכתב העת המעיין⁴. אכילתו של הברבר הותרה כבר על ידי הרב צבי פסח פרנק (הר צבי, יורה דעה, סימן עה) שהתיר את שחיטתם, אם כי לא רצה שהיתר זה יפשוט במקומות נוספים. כיום, על כל פנים, עוף זה מקבל את כשרות הרבנות הראשית.

ד. בין כבש וג'ירף

בניגוד לעופות, לבעלי החיים התורה נתנה סימנים חיוביים לזיהוי כשרותם. בשל כך, נראה שגם לשיטות האשכנזים ניתן לאכול מיני בעלי חיים שלא היו מוכרים בעבר אך יש בהם את סימני הכשרות.

ברם, גם בעניין זה כתב הש"ך (פ,א ד"ה אם הם):

... ולפי שאין לנו עתה אלא מה שקבלנו
במסורת וכדלקמן ספ"ב גבי סימני העוף
קצרתי.

בעקבות דברי הש"ך כותב החכמת אדם (כלל לו, סעיף ה) שאנו אוכלים רק מה שקיבלנו במסורת כולל חיות ובהמות

"אבל אנו במדינתנו קיימא לן כאותן
הפוסקים דכל הסימנים שבעולם לא מהני
להתיר אלא מה שנמסר לנו מאבותינו"

למסקנתם, אם כך, כאשר גם אם אדם מגיע ומעיד על עוף מסוים שהוא מותר באכילה לא סומכים עליו בזמן הזה.

בעקבות דברי החכמת אדם כותב החזון איש שאין לנטות מדבריו ויש לאכול רק במסורת כפי שכתב הש"ך (סימן יא אות ד)-

"ואף לדברי הפרי מגדים לדין אסור משום מנהג שקבע בחכמת אדם וספרו התפשט בדורו בכל ארץ ליטא, אבל העיקר שדברי

שמקבל המסורת ונותנה יהיו ברי סמכא. אדם רגיל אינו מועיל לעניין העברת מסורת. בנוסף, המעיד צריך להיות אדם אשר בקיא במיני בעלי החיים, "וזה אינו נמצא האידנא כלל".

למרות דבריו, במשך הדורות אנו מוצאים מספר מקרים בהם התקבלו עופות שלא היו מוכרים בעבר. המקרה המפורסם ביותר הוא בנוגע לתרנגול הודו, אשר הגיע לאירופה במאה ה-16 ממקסיקו, ובטעות סברו שהגיע מהודו בגלל הבלבול בין היבשות. תרנגול זה נראה שונה מהתרנגול שהכירו בתפוצות הקהילות היהודיות, אך כידוע מקובל ככשר. כיצד יתכן הדבר? הדרכי תשובה (פב, כו) עסק בנושא זה בהרחבה ומביא את הגישות השונות בנושא:

1. באמת המנהג נוצר במקומות שבהם סומכים

על סימנים, אך יש לאסור לפי שיטת הרמ"א.

2. הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (יו"ד כב) כותב שמכיוון שכבר התפשט המנהג להתיר, אין לאסור אותם ללא ראיה ברורה. בנוסף יהיה בדבר הוצאת לעז על דורות ראשונים.

3. יש שהעידו על מסורת של אנשי הודו להכשיר את העוף שמגיעה עד משה רבינו.

4. הרמ"א פוסק כשיטת רש"י שמא העוף הוא דורס, אך בעוף זה שהוא חי כבר שנים רבות בקרב יהודים וידוע וברור לכל שאינו דורס ניתן לסמוך על הסימנים.

בסיום השיעור נתייחס ליסוד ההלכתי שברקע קביעתו של הנצי"ב שיש לסמוך על המנהג למרות הפסיקה בנוגע לאיסור העברת מסורת ממקום למקום והספק האם בכלל הייתה מסורת. נעיר כי בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה חמישאה סימן סט) מציע בתוך דבריו הסבר נוסף שגם לשיטות האשכנזים שכל שיש לו ג' סימנים הוא כשר גם ללא מסורת:

הנה מלבד ששיטת רש"י נדחה לא מחמת סוגית הלכה שמפני זה לא נוכל

לדחותו... אך כאן שיטת רש"י מוכחשת מפאת המוחש כמה ככתבו כל הקדמונים וראש לראשונים הרמב"ן שעניניהם ראו שאין כן בחוש הראות...

⁴ לטהר את הטהור: 'עוד בענין כשרות הַקָּרָר

(Muscovy) - <http://shaalvim.co.il/torah/maayan-article.asp?id=420>

'כשרות הברברי והמולרד'

[http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/hamaayan/kashrut-](http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/hamaayan/kashrut-2.htm)

[2.htm](http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/hamaayan/kashrut-2.htm). וראה גם מאמרו של פרופ' זהר עמר - 'כשרות הטווס', בתוך

שנה בשנה תשס"ג.

בני"ד, ובפרט לאור כל דברינו הנ"ל, ושמעתי מאיש נאמן ת"ח מופלג שאכן כך יצא מלפני מרו הגרישי"א שליט"א, ותו לא מידי.

בשולי הדברים נציין כי העיסוק בנושא כשרות בעלי חיים עולה לגבי מינים נוספים כאשר המחלוקת שהובאה לעיל עולה בכל אחד מהמקרים.⁷

ה. העברת מסורות בין קהילות וחידושה

כפי שראינו, המסורת מהווה אבן דרך בסיסית בקביעת כשרות המאכלים. לחלק מהפוסקים מדובר על דרך בלעדית ולחלק אחר מדובר על דרך מועדפת שניתן לסמוך גם על סימנים במקרים מסוימים. שאלת היחס בין מסורת ובין זיהוי עולה בהלכה בהקשרים שונים. נזכיר שלוש דוגמאות:

1. ביחס לזיהוי התכלת ואפשרות חידושה בימינו. בהקשר זה עולה שאלה היסטורית ארכיאולוגית, בנוסף לשאלת חידוש ההלכה ללא מסורת.⁸
2. ביחס לאתרוגים הכשרים למצוות ארבעת המינים. השאלה נוגעת לזיהוי מדעי ובוטני של אתרוגים כבלתי מורכבים וכן לגבי סוגי אתרוגים המגיעים מארצות רחוקות.⁹

7 להרחבה ראה הרב ארי ודניאל זיבוטפסקי - "קבל ניבי כמרבית תשורה" - דיון בכשרות האיל האדום, המעיין <http://shaalvim.co.il/torah/maayan-article.asp?backto=5&ed=%E2%EC%E9%E5%EF%20%E8%E1%FA%20FA%F9%F1%E7&id=147>; הרב אברהם חמאמי - "הג'יראף, כשרותו לאכילה", תחומין כ עמ' 92; ד"ר ארי זיבוטפסקי, ד"ר דניאל זיבוטפסקי, ד"ר זהר עמר - 'כשרות הג'ירף לאכילה - דו"ח ניתוח', תחומין כג; הרב שלמה עמאר - 'כשרותו של האיל האדום', תחומין כה.

8 בהמשך נביא את דברי הרב סולובייצק בנושא זה. לא נרחיב במאמר זה בנוגע למקורות הרבים העוסקים באפשרות חידוש התכלת (וראה גם להלן הערה 12 בדברי הרב דרורי), ונפנה רק לרב אשר וייס בשו"ת מנחת אשר שהציג גישה מתנגדת לחידוש זה.

9 ראה לדוגמא בשו"ת זכחי צדק או"ח סימן לו, וכן במאמרו של זוהר עמאר בנושא - 'אתרוג ידי בודהא' כשר לברכה?' - <http://musaf-shabbat.com/2011/10/13/%D7%90%D7%AA%D7%A8%D7%95%D7%92-%D7%99%D7%93%D7%99-%D7%91%D7%95%D7%93%D7%94%D7%90-%D7%9B%D7%A9%D7%A8-%D7%9C%D7%91%D7%A8%D7%9B%D7%94-%D7%96%D7%94%D7%A8-%D7%A2%D7%9E%D7%A8>. וכן לגבי זיהוי האתרוג ראה במאמרו של אליעזר גולדשמידט - 'מסורת האתרוג: תורה ומדע', <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/sukot/godshmidt.pdf>.

הש"ך הן כפי החכמת אדם, ואין לפרוץ גדר במנהגן של ישראל, ואין לנו שום הכרח לזה, ודי לנו בבקר וצאן שבמסורת".

החזון איש התייחס בדבריו לפרי מגדים (שפתי דעת פ,א) שהבין בצורה שונה את דברי הש"ך. לשיטתו לא מדובר על זיהוי מין חיה כשרה, אלא על יכולת ההבחנה בין חיה ובהמה המשפיע על דיני אכילת החלב (נושא שאנו לא דנים בו במסגרת זו). הפרי מגדים אומר שברור שאין חיוב מסורת בבעלי חיים, כפי שעולה מהתורה הגמרא והראשונים. החיוב של מסורת שכותב הש"ך נוגע להבחנה מה חיה ומה בהמה שכיום ניתן לסמוך על מסורת ובמקרים אחרים יש ללכת לחומרא.

כגישת הפרי מגדים סבר הרב הרצוג (פסקים וכתבים ח"ד,ב) וכתב שאין מקום לדברי החכמת אדם כלל. הרב שלמה עמאר הרחיב להסביר בשיטה זו בנוגע לכשרות פר הזיבו מברזיל והוסיף שכך היא גם שיטת בעל שבט הלוי והרב ראטה (שמע שלמה חלק ה סימן י).

הרב אשר וייס (מנחת אשר ויקרא סימן יג) נמנע מלהכנס למחלוקת ומציע מספר הבנות גם בשיטת החכמת אדם והחזון איש. לפי דבריו גם המחמירים דיברו על חיה ולא על בהמה שסימנים יועילו בה. כמו כן הם דיברו על מינים חדשים, ועל כן במסגרת הדיונים שעסקו בפר הזיבו, הדומה מאוד במינו וצורתו לפר המקובל, הם חריגים משום שבמסגרתם לא ברור כלל שמדובר על מין חדש ויתכן ומדובר על אותו מין של פר⁵. בסוף דבריו הוא מוסיף:

הנה שוב גילה מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א דעתו שמן הראוי להמנע מאכילה זמן זה. אך נראה דהוראה זו ניתנה ליוצאי ישיבות ליטא שקיבלו על עצמן הוראת החכמת אדם כמ"ש החזון איש, אבל חסידים ויוצאי פולין גליציה והונגריה, דברי הפרי מגדים הם עטרה לראשם, יש להם לסמוך עליו להקל

5 בנוסף הוא כותב שיש מסורת לגבי פר זה, ולכן מי שאוכל תרנגול הודו ברור שהוא יכול לאכול את פר הזיבו ומבחנה הלכתית הוא יותר פשוט לאכילה.

6 נראה שכונתו לדברי החזון איש שספר החכמת אדם התפשט בליטא.

שרק לנביא יש כוח להחזיר מסורות שאבדו... אולם, דברי הגרי"ד קשים ולענ"ד יש להקשות על שיטתו:

א. כידוע, "משנה תורה" לרמב"ם, הינו ספר מסודר ביותר. אם אכן התכוון הרמב"ם ללמד יסוד כה משמעותי ביחס לאופיין של המסורות ודרכי חידושן - הדבר היה צריך להופיע באחד המקומות בהם הוא דן ביסודות תורה שבעל פה, ולא כהלכה צדדית בהלכות בית... הבחירה

ג. דברי הגמרא מובאים כסיפור ולא כהלכה פסוקה, וכך גם ציטטם הרמב"ם. במילים אחרות - הם רק מתארים את המציאות של שלושה נביאים שעלו מן הגולה והעידו, ואין להסיק מכאן שאילולא הנביאים לא יכלו לבנות מזבח...

ד. גם אם בעניין המזבח יש צורך בנביא או מסורת - אין להוכיח מכאן על כל חידוש מסורת... מכאן, שכשאינן מדובר בענייני המקדש - הברור הוא רק בשכל האנושי.

ה. בתשובות המהרי"ל החדשות (ה') דן בשאלת הטלת ציצית בבגד פשתן ובתוך דבריו מתייחס לאפשרות חידוש כ"ש למאי דכתב סמ"ג (עשה " :התכלת כ"ו) דאותו דג חלזון הוא בים המלח וכתב סימנין, בקל היה לעשות הרי מפורש שניתן לחדש את...תכלת ו. בדיון על התכלת על פי סמנים מחלוקת רש"י ור"ת בסדר הפרשיות בתפילין מביא הבית יוסף (או"ח וכתב סמ"ג והמרדכי ששלחו כתב " :לד מארץ ישראל, שנפלה בימה שעל קבר יחזקאל, ומצאו שם תפילין ישנים מאוד במילים שלנו. "בסדר הרמב"ם ורש"י היינו אומרים שהבית יוסף מתבסס כאן על ראייה ארכיאולוגית על מנת להכריע

3. עיר מוקפת חומה לעניין קריאת מגילה. האם ניתן לחדש מעמד של ערי כמוקפת חומה על סמך גילויים ארכיאולוגיים¹⁰.

ניתן להביא את הרב סולובייצ'יק כמייצג הגישה הדוגלת שיש צורך במקרים רבים בחידוש ההלכה על ידי מסורת בלבד. בשיעור בנושא 'שני סוגי מסורת' (שיעורים לזכר אבא מרי ח"א מעמוד רמא) הוא מרחיב בכך שיש מסורת של לימוד ובמקביל מסורת מעשית של הנהגת כלל ישראל. כדוגמה לכך הוא מביא את המקרה הבאה:

ידוע מה שאירע בין זקני הגאון רבי יוסף דב הלוי ובין האדמו"ר הגאון מראדזין בנוגע לתכלת שבציצית, שהרבי מראדזין חידשה וציוה לכל חסידיו להטיל תכלת בציציותיהן. האדמו"ר ניסה להוכיח על יסוד הרבה ראיות כי הצבע הזה הוא באמת התכלת. רבי יוסף דוב טעם כנגד ואמר שאין ראיות וסברות יכולות להוכיח שום דבר במילי דשייכי למסורת של שאל אביך ויגדך. שם אין הסברה מכריעה כי אם המסורת עצמה. כך ראו אבות וכך היו נוהגים וכך צריכים לנהוג הבנים.

הרב סולובייצ'יק לא מפרט את כל המקרים שבהם יש לסמוך רק על המסורת, אך הוא עומד על תוקפם של הלכות אלו. עם הראיה שמביא הרב סולובייצ'יק התמודד הרב רא"ם הכהן ונביאם בקצרה כסיכום לשיטות החולקות¹¹:

גרי"ד מביא ראייה מדברי הגמרא בזבחים (סב ע"א) שנפסקה ברמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"ב, ה"ד): "ושלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד העיד להן על מקום המזבח, ואחד העיד להן על מדותיו, ואחד העיד להן שמקריבין על המזבח הזה כל הקרבנות אע"פ שאין שם בית". מכאן הוא מסיק

10 בהקשר זה נזכיר את מחקריו ופרסומיו הרבים של ד"ר יואל אליצור בנושא שניתן למצוא הרבה מהם גם במרשתת.

11 תכלת, חידוש מסורת <http://www.otniel.org/show.asp?id=45642>

במחלוקת הלכתית. אם כן, אין צורך במסורת או בדברי נבואה וניתן ללמוד מן המציאות.

על מנת לחדש הלכות שנשתכחו: לסיכום אין צורך במסורות או בדברי נבואה, וניתן ללמוד אותן מן המציאות ומן הסברות, כפי שעשה האדמו"ר מראדזין בחידוש התכלת

ראינו לעיל כי מצאנו גם מקרים בהם התבצע בפועל חידוש של מסורת הלכתית. כך סבר הנצי"ב בנוגע לכשרות תרנגול הודו, כאשר הסברה שהוא העלה שבגלל שעם ישראל נוהג בפועל לאכול תרנגול זה הרי שכיום יש כבר מסורת לגביו. בהחלט ייתכן שאם היו שואלים אותו מראש הוא היה אוסר את אכילתו, אך בגלל העם נהג אחרת הדבר כיום מותר. כיצד הדבר ייתכן? נראה שכפי שעם ישראל יכול לחדש את הסמיכה, וכיום מקדש את המועדים כך יש כוח בידי כנסת ישראל לחדש מסורת הלכתית. בעניין זה עסקנו בשיעורנו בנושא 'יסודות בקידוש החודש- עם וארץ' (beshiv 366), ויתכן וכאן אנו רואים דוגמא נוספת לכך שכנסת ישראל יכולה ליצור מסורת חדשה¹². בדרך זו אנו מקבלים עקרונית את דעת הפוסקים המצריכים מסורת, והטענה במקרה זה שאכן יש מסורת. מתי דבר נחשב כמסורת? כנראה שאין בכך גדרים קבועים אך ניתן לראות בפועל שיש מקרים בהם קיימת כבר תופעה כאשר הדבר מתקבל אצל הציבור.

בית המדרש הווירטואלי

מיסודו של

The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash

האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il>

האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5

דוא"ל: office@etzion.org.il

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון תשע"ה

עורך: נועם לב